

Jan Padych

Významné ženy v pravěku

V našem pravěku existovalo mnoho významných žen, avšak jejich jména neznáme, ba ani nemůžeme znát...

V dlouhém období pravěku od konce poslední doby ledové po dobu železnou bezpochyby existovalo ve střední Evropě mnoho významných žen, avšak jejich jména neznáme, ba ani nemůžeme znát. Vždyť ani na samém sklonku pravěku, když tehdejší starověké státy na jihu a na východě používaly písemné znaky nejen pro ekonomické údaje, tehdy ještě pravěká Evropa psané písmo důsledně odmítala. Byl praktikován takzvaný kult paměti. Se změnami společenských i etnických poměrů bylo pak vše zastaralé a nepotřebné důsledně zapomenuto. Přesto nám nic nebrání, abychom vzdali hold pravěkým ženám, které si naši pozornost určitě zaslouží.

Ledový ráj

Závěrečné období paleolitu mohlo být (přes nesmírně drsné podnebí doznívající doby ledové) paradoxně dobou určité pohody, zejména v období dostatku potravy, při pravidelném sezónním lovu velké zvěře. Lidé, kteří se svojí tělesnou stavbou a kapacitou mozku od dnešních lidí prakticky nijak nelišili, si hodně vyprávěli. Tak se měly začít utvářet první mytologie, vznikalo množství zkazek. Zdokonalily se i náboženské praktiky, které se podle jeskynních maleb jeví jako šamanské. Zůstávalo dost času i na zdokonalování dovedností při výrobě potřebných nástrojů. Také kožešinové oděvy, které se našly v Rusku v dosud zmrzlé půdě, svědčí o značném vkusu a pečlivém vypracování. Z ledové doby se dochovaly i nejstarší rtěnky. Ženy se malovaly, aby vypadaly přitažlivěji. Vztahy mužů a žen v hordách byly značně volné. Otcovství prakticky nehrálo žádnou výraznou roli. Přestože hlavní obživu představoval lov, žena určitě nehrála podřadnou roli, o čemž svědčí i dochované sošky venuší, bezpochyby prvních archeologicky prokázaných bohyní. Ženské božstvo nejspíš představovalo matku zvířat a hrálo důležitou roli v lovecké prosperitě, zejména v plodnosti a reprodukci zvěře. Sošky těchto venuší byly většinou stylizované tak, aby vynikla otylost a především pohlavní znaky, ňadra a genitálie, třeba u slavné venuše z Dolních Věstonic na jižní Moravě. Určitě nešlo o žádný ideál ženské krásy. Ovšem třeba Petřkovická venuše z ostravského vrchu Landek naopak oslňuje atraktivními ženskými liniemi, které by se jistě zavděčily i dnešnímu vkusu. Není zřejmé, jestli tyto sošky představovaly přímo lidské bohyně. Spíš asi šlo jen o velmi prospěšný symbol plodnosti a prosperity. Nicméně je zřejmé, že vedle šamanů, zobrazovaných na jeskynních malbách, existovaly také ženy, které rovněž používaly praktiky, prokázané při nedávných vědeckých experimentech, jako jsou mimosmyslové jevy, astrální projekce atd. Tyto osoby se do svých posvátných stavů změněného vědomí mohly dostávat třeba rytmickými pohyby nebo tanci za zvuků píšťal, bubnů, ozvučných dřev, potleskem apod.

Po ústupu ledovců v době mezolitu (v době před 10 až 8 tisíci lety) se vedle mužských šamanů nadále předpokládají i ženy šamanky, které si tak udržely své významné postavení obdobně jako v závěru doby ledové. Ženy sběračky měly přístup ke všelijakým přírodním drogám, které mohly využívat k dalším způsobům navození mystických zážitků, samozřejmě vedle těch, které se praktikovaly už dávno předtím.

Lidské bohyně

Význam žen jakožto vážených osob duchovního stavu však se nejvýrazněji projevila až v další pravěké fázi, v závěru doby kamenné, v době neolitu, v éře prvních zemědělců na území Evropy. Neolitické zemědělství provozovaly hlavně ženy, které podle všeho nesly tíhu odpovědnost za prosperitu společnosti. S příchodem neolitických zemědělců na naše území (zhruba před 7 tisíci lety) došlo k výrazné změně vztahů mezi muži a ženami. Už nebylo zcela dovoleno sexuální soužití kohokoliv s kýmkoliv, hlavně mezi příbuznými v řadě přímé. Manželství této epochy se nazývá skupinovým, kdy skupina mužů žila se skupinou žen. Uvnitř tohoto manželství pak mohli žít v párech, které se časem třeba vzájemně vyměnily z nejrůznějších důvodů. Nezřídka se tak pod jednou střechou sešla skupina bratrů z jednoho klanu se skupinou sester z klanu druhého. Žili v domech se sedlovou střechou, dlouhých až 40 metrů a vysokých až 5 metrů. Každá madam tam měla svoji kóji, svůj byteček. Kromě toho lze předpokládat dostatek příležitostí k setkávání mužů a žen i mimo vlastní dům a rodinu. Mnoho svátků slavili za účasti přízračných klanů. Rovněž sběračství, kdy ženy chodily po lesích a sbíraly, co les dal, poskytovalo možnosti setkávání s osamělými pastevcí, lovci a dalšími muži. V neolitické společnosti převládaly ženské kultury nad mužskými, což vyplývá i z výskytu ženských sošek v poměru k mužským (až 95%). To do určité míry vytváří dojem, že prakticky kterákoliv žena byla významnější než kterýkoliv muž.

Náboženství této epochy tedy ovládala ženská božstva typu Velké Bohyně, Bohyně Země, Měsíční Bohyně. Klidně je možné si představit, že i velké kruhové chrámy s palisádovými hradbami a hlubokými příkopy (tzv. neolitické rondely), sloužily jejich kultu, neboť se tam dochovalo množství ženských sošek a další indicie (zbytky pecí, rituálně rozbíjené nádoby i sošky, kule, jamky, stopy po obětování hlavně menších zvířat a další nálezy). Dají se předpokládat silné tajné ženské spolky, jejichž obřady a zřejmě už i mystéria nesměli spatřit žádní muži. Vysoké hradby a hluboké příkopy rozlehlých kruhových rondelů mohly před muži ukrývat všelijaké tajnosti. A tyto objekty a jejich tajemství proto bezpochyby chránily ozbrojené ženy (tzv. pravý amazonismus). Mnohé sošky se zpodobněním žen bezpochyby představují kromě uctívaných božských idolů také významné kněžky, které za svého života nejenom představovaly či zastupovaly svá božstva, nýbrž byly přímo považovány za lidské bohyně a byla jim tak prokazována odpovídající pocta. Není vyloučeno, že v některých oblastech střední Evropy mohly být tyto velmi významné ženy držitelkami moci nejenom duchovní, ale i světské, třeba jen v jednotlivých klanech.

Vítězství Slunce

Následující období před zhruba 5 tisíci lety, kdy se začala ve větší míře objevovat měď, je nazýváno eneolitem. Byla to poměrně rušná doba s výraznými etnickými přesuny a válkami. Náboženství ovládli bozi slunce a další mužská božstva. Muži v tomto období už nepředstavovali jen pastevece a v zemědělství spíše jen pomocníky žen jako předtím, nýbrž teď už spíše oráče. Stávali se dominantními. Dokonce i v hrnčířství, které předtím bylo téměř výlučnou záležitostí žen. A především se muži stali bojovníky a ochránci žen, neboť válečných střetů přibývalo.

Bohyně typu Velké Matky byly sice i nadále uctívány veřejně, avšak v daleko menší míře než předtím. Ve srovnání s předchozím pravěkým obdobím se značně omezila volnost žen. Dřívější názory, že žena mohla počít sama ze sebe bez přispění muže (tzv. partenogeneze), v eneolitu ztrácely platnost a mužům již záleželo na otcovství, zejména když si mocní náčelníci s rodící se klanovou šlechtou začali přivlastňovat původně společný klanový majetek a potřebovali mít dědice. Zaváděné patriarchální tendence, omezující předchozí volnost a práva žen, se podle všeho stávaly součástí zvykového práva. Po ženách, alespoň po manželkách významných mužů, se vyžadovala věrnost.

Tak se nezdálo, že k rituálnímu setkávání významných žen s těmi ostatními leckdy mohlo docházet především v období jejich menstruace. Ženy v menstruaci začaly být považovány za nebezpečné lidem, zvířatům i rostlinám, a proto na dobu nezbytnou musely odcházet na vyhrazená místa mimo svůj domov. Předtím nebyla menstruace takto démonizována (spíše naopak), až nyní s nastupující nadvládou mužských božstev. A se změnou společenských pořádků. Ženské kultury byly evidentně zatlačeny do pozadí, alespoň podle nalezených indicií. Většina žen se vzájemně setkávala i při pracovních činnostech, které byly stále rozdělené na mužské a ženské. Významnými se podle všeho stávaly kněžky, které se naprosto veřejně projevíly jako duchovní vůdkyně žen, stále ještě úspěšně prosazující zbytky už prakticky zrušených dávných pořádků a výsad, což by odpovídalo příkladu staré šamanky, pohřbené přímo uvnitř rozlehlého hradiště v Hlinsku u Přerova.

Zrovna v eneolitu bezpochyby existovaly ženy, které se neprojevily veřejně jako duchovní vůdkyně a kněžky, ale spíše uvnitř tajných ženských společností. Jejich působení mělo nepochybně podíl na tom, že víra v ženská božstva rozhodně nezanikala. Některé z těchto osob praktikovaly magii a čarodějnictví, avšak už nikoliv uvnitř (či dokonce uprostřed) hradišť a osad, nýbrž stranou, spíše v posvátných hájích, v lesních samotách, případně v jeskyních. Právě tyto osoby, vesměs nezávislé na vznikajících patriarchálních strukturách, už tehdy začínaly kdekomu vadit. Zejména vůdcům klanů, rodů a kmenů a dalším významným mužům, jejichž rodiny si přivlastnily nejlepší a nejrozsáhlejší pozemky a další majetek, který původně náležel celým občinám.

Znamení meče

Z celé bronzové epochy jsou i nadále nacházeny výraznější znaky mužských kultů, zatímco stopy ženských obřadů se téměř vytratily. To ale neznamená, že by ženské spolky a ženská spiritualita vymizely. Vznikala početná bojová bratrstva a další tajné mužské spolky, vyznávající své ideologie. Zbraně, především meče a dýky, se stávaly ozdobnější, což ukazovalo na jakousi zálibu, možná i máni, v morbidní krutosti a v zabíjení. Násilí a krutost se projevily i v rituální rovině, leckdy ve spojení s kanibalismem. Například masakry převážně mladých lidí ve středočeské kultuře knovizské a také hromadný masakr v Blučině na jižní Moravě. Případů se našlo víc. Okolnosti naznačují, že pravděpodobně šlo o rituální obřady bojovních bratrstev, jakési iniciace, mystické proměny bojovníků v divoká zvířata apod.

Narůstala válečná střetnutí stále větších skupin. Zřejmě ani spiritualita nezůstávala pozadu. Například v Gánovciach u Popradu se nacházela velkolepá svatyně, až velmi výrazně připomínající slavné starořecké Delfy, které ovšem v té době ještě nestály. Svatyni v Gánovciach podle všeho provozovaly kněžky Velké Bohyně či Bohyně Země, stejně jako tomu bylo v Delfách předtím, než se posvátného okrsku zmocnili kněží patriarchálního slunečního boha Apolóna. Díky natolik vypovídajícímu charakteru této lokality ve střední Evropě se dá předpokládat existence také dalších významných svatyní a věštíren, kde klidně mohly svoji činnost provozovat věštkyne typu delfských sibil a pýthií. Kupříkladu v Býčí skále v Moravském krasu, anebo ve svatyni v Uherském Brodu. Ale i v dalších lokalitách.

V době bronzové se na území střední Evropy objevovaly i meče s poměrně krátkou rukojetí, které spíše odpovídaly velikosti ženské ruky než mužské (Lubomír Niederle). Mohlo jít o zbraně bojovních žen, amazonek, jejichž odkaz se zaznamenal například ve starořeckých bájích a pověstech. Pokud v těchto oblastech docházelo, byť dočasně, ke zvýšení vlivu tajných ženských kultů a jejich tajných společností, pak si klidně lze představit i ozbrojené ženy, důsledně chránící posvátná místa před zvědavými muži.

Železný věk

Začátek doby železné ve střední Evropě (8. – 4. stol. př. n. l.) plně ovládla kultura halštatská, která se brzy po svém zrodu rozšířila na ohromném prostoru od Francie a Německa po Karpaty na východě a Balkán na jihu. Vytvořila se zde silná velmožská vrstva, která v mnohém napodobovala své vzory z jižní Evropy, zejména z Řecka a Itálie. Společenské poměry té doby snad nejlépe vystihuje značně opevněné sídlo v německém Heuneburgu, kde nejvyšší a nejhroživější hradby stály nikoliv proti případnému vnějšmu nepříteli, nýbrž proti nuznějším obydlím v podhradí. Na jihozápadním Slovensku to bylo mohutné hradiště Molpír u Trnavy s oddělenými domy bohatých a s palácem, odkud bezesporu nesmírně mocný vladař ovládal ohromné území. Takovýchto zjevných mocenských center bylo ve střední Evropě víc. Kromě opevněných hradišť a hradisek bylo po celém území halštatské kultury množství opevněných dvorců, náležejících klanové a kmenové šlechtě.

Obrazové výjevy z kovových nádob (situly) představují vysoce kultivované prostředí, velmi připomínající popisy z homérských eposů. Velmoži si užívali značného blahobytu, jejich domy v hradištích i dvorcích byly významnými místy, kam přijížděli cizinci z daleka, především kupci. Zde se odbývaly hostiny, soudní pře a další veřejné události.

Významné muže pohřbívali podle důstojnosti, krále, knížata a místní náčelníky v mohylách, do nichž se zesnulým zasypali i jiné mrtvé (přídavné pohřby), zřejmě jejich manželky, nebo jiné oblíbenkyně, které pro ten účel usmrtili. Někdy šlo v přídavném pohřbu o muže. Pokud zemřela významná žena, její mohylu umístili na klanovém pohřebišti naprosto samostatně a pohřeb bohatě vypravili, většinou s přídavnými pohřby bezpochyby obětovaných lidí (muži nebo ženy, snad někdo ze služebnictva).

Ženy významných mužů sice požívaly velkou úctu, nikoliv však stejnou jako jejich muži a vládcí. Na výjevech ze situl byly významné ženy znázorňovány například při tkaní látek. Při této činnosti jim pomáhaly dívky a ženy z nižších vrstev, tyto práce doprovázely i hudbou, zpěvy a tanci. Je zřejmé, že život velmožské vrstvy se hodně výrazně odlišoval od života prostých lidí, kteří museli tvrdě pracovat a žili nuzně. I samotní velmoži se lišili podle významu a moci. Jen ti nejvýznamnější jezdili na vozech (někde na nich bývali i pohřbívaní, jinde jim přidávali do mohyl vozy celé, nebo jen části). Z méně významných velmožů se rekrutovali jezdci na koních, tedy jacísi pravěcí rytíři.

Je zřejmé, že život těchto vyvolených byl výrazně opředěn všelijakými příkazy a zákazy a nejspíš na nich spočívala odpovědnost za prosperitu celé země i za nebezpečí, které hrozilo od nepřátel. I to je jedno z vysvětlení významného nálezu v Býčí skále v Moravském krasu, kde bylo pobito (přímo krutě zmasakrováno se stopami kanibalismu) téměř 40 žen, dětí a mužů různého věku. Jedna z obětovaných žen, měla na sobě jantarový náhrdelník s medvědí drápem, je dnes nazývána „Halštatská princezna“. Přestože je nepochybné, že šlo o lidskou oběť, uložení jejích ostatků včetně milodarů svědčí o společenském významu této mladé ženy. Za zmínku jistě stojí, že tato takzvaná „Halštatská princezna“ má dnes dvě podoby. Jednu díky odborné rekonstrukci, kde její bysta má nehezku podobu tváře. Tu předchází podoba (mladá hezká dívka) však získala dávno předtím díky fantazii kreslířů, kteří zaznamenali nálezové okolnosti. (Její příběh je zachycený v dobrodružném a mysteriózním šestidílném románu Jana Padycha „Prastará tajemství“, kde od autora obdržela jméno Vekvera). Kult Velké Matky v době halštatské opět získal významné postavení, alespoň v některých oblastech střední Evropy, avšak nadále suverénně vládly mužské (patriarchální) kultury, které se prosazovaly stále víc.

